

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ

Бабятинська Ю. О.

*старший викладач кафедри іноземних мов № 1
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-9108-7951
babyatinskaya_julia@onu.edu.ua*

Гроза І. М.

*старший викладач кафедри іноземних мов № 1
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-2449-4378
grozairina12@gmail.com*

Гусейнова К. С.

*викладач кафедри іноземних мов № 1
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7130-1757
kamilo4ka.sarhanovna@gmail.com*

Ключові слова: науково-популярний текст, українська мова, англійська мова, лексика, термін.

Ця стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних особливостей перекладу науково-популярних текстів з англійської українською мовою з урахуванням соціогуманітарних особливостей мов. У статті розглядаються основні характеристики та особливості викладу матеріалу науково-популярного спрямування. На конкретних прикладах визначені основоположні помилки, що призводять до смислових чи логічних помилок. Визначено, на які фактори треба зважати у процесі перекладу науково-популярних текстів. Також емпіричним шляхом визначена методологія, слідування якій унеможливило, принаймні, мінімізує змогу зробити помилку під час перекладу тексту з англійської українською. З'ясовано, яку роль відіграє соціокультурне тло, зокрема наукова кон'юнктура в процесі перекладу науково-популярних текстів.

З'ясовані значні труднощі в перекладі, які викликає вживання слів у складі сталого висловлення, значення якого складно вивести зі значень його складників. Переклад таких словосполучень значно полегшується, якщо відомі основні типи сталих словосполучень, правила їх перекладу, а також найбільш уживані сталі висловлювання та їхні українські еквіваленти, оскільки кількість структурно-семантичних типів сталих висловлень та загальна кількість найбільш уживаних із них досить обмежена.

У роботі аналізуються основні проблеми, що виникають у процесі перекладу текстів зазначеної жанрово-стилістичної приналежності, обґрунтовується практична значущість перекладацької компетентності щодо лексичної складової частини текстів цієї стильової приналежності для здійснення їх успішного перекладу. Класифіковані типи науково-популярних текстів, їх лексико-семантичні характеристики з поясненням, якими методологіями

варто послуговуватись для підвищення перекладацької компетентності. У статті викладені результати дослідницької роботи, що спрямовані на акумуляцію основних правил для визначення аксіоматичних наукових догм та викладання їх у тексті. Представлений прогноз ціни помилки, яка може бути зумовлена некоректним перекладом наукового тексту. Наведені конкретні приклади, яким має бути якісний переклад як окремих слів, так і загальних текстів. Проаналізована міжмовна кореляція наукових термінів в українській та англійській мовах. Досліджена відповідність між кількісними та якісними показниками в українській та англійській мовах.

LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE TRANSLATION OF POPULAR SCIENCE TEXTS

Babyatinskaya Yu. O.

*Assistant Professor at the Department of Foreign Languages № 1
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroha str., 23, Odessa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9108-7951
babyatinskaya_julia@onua.edu.ua*

Hroza I. N.

*Assistant Professor at the Department of Foreign Languages № 1
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroha str., 23, Odessa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2449-4378
grozairina12@gmail.com*

Guseinova K. S.

*Lecturer at the Department of Foreign Languages № 1
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroha str., 23, Odessa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7130-1757
kamilo4ka.sarhanovna@gmail.com*

Key words: *popular science text, Ukrainian language, English language, vocabulary, term.*

This article is devoted to the study of lexical and semantic features of the translation of popular science texts from English into Ukrainian, taking into account the socio-humanitarian features of languages. The article considers the main characteristics and features of the presentation of popular science material. Specific examples identify fundamental errors that lead to semantic or logical errors. It is determined what factors should be taken into account when translating popular science texts. Also, an empirically defined methodology, which makes it impossible to follow, at least minimizes the possibility of making a mistake when translating the text from English to Ukrainian. The role of socio-cultural background, in particular the scientific situation in the translation of popular science texts, has been clarified.

Significant difficulties in translation caused by the use of words in a permanent statement, the meaning of which is difficult to deduce from the meaning of its components are identified. The translation of such phrases is much easier if the main types of regular phrases, rules of their translation, as well as the most commonly used constant expressions and their Ukrainian equivalents are known, as the number of structural-semantic types of regular expressions and the total number of most used ones is quite limited.

The paper analyzes the main problems that arise in the process of translating texts of this genre and stylistic affiliation, substantiates the practical

significance of translation competence in the lexical component of the texts of this stylistic affiliation for their successful translation. Classified types of popular science texts, their lexical and semantic characteristics with an explanation of what methodologies should be used to increase translation competence. The article presents the results of research work aimed at non-accumulation of basic rules for defining axiomatic scientific dogmas and presenting them in the text. Estimated the cost of error that may follow due to incorrect translation of a scientific text. Specific examples are given, which should be a quality translation of both individual words and general texts. The interlingual correlation of scientific terms in Ukrainian and English is analyzed. The correspondence between quantitative and qualitative indicators in Ukrainian and English is investigated.

Вступ. Актуальність дослідження стратегій передачі лексико-семантичних особливостей текстів науково-популярного стилю мовлення в парі мов англійська – українська зумовлюється тим, що значимість і затребуваність наукових текстів як способу обміну і поширення інформації у світовому науковому співтоваристві значно зросла останнім часом. Терміни займають центральне місце в текстах досліджуваного підстилю. І якщо загальнонаукова лексика відома читачеві-неспеціалісту і не вимагає спеціальних пояснень, то терміни завжди вимагають розшифровки. Терміни несуть великий обсяг інформації, але, на відміну від слів загальної лексики, які в основному багатозначні і емоційно забарвлені, терміни однозначні і позбавлені експресії. Для полегшення розуміння терміна використовують кілька способів його введення в контекст. Наприклад: *In powder form, Scalmalloy can also be employed in a revolutionary form of manufacturing that is ideally suited to working with many new materials: additive manufacturing, popularly known as 3D printing.* У вигляді порошку Scalmalloy можна використовувати в нових, революційних формах виробництва, які ідеально підходять для роботи з новими матеріалами, як-от адитивне виробництво, більш відоме як 3D-друк. У цьому випадку в процесі перекладу була збережена структура англійської пропозиції, де термін введений наприкінці речення. На цьому конкретному прикладі розуміємо, що надзвичайно важливо розуміти лексико-семантичні особливості перекладу в науково-публіцистичних текстах.

Постановка проблеми. Для початку варто зрозуміти, якими взагалі можуть бути приклади. У наведеному вище прикладі акцентується не на самому терміні, а на тому, що позначає поняття. Такий спосіб називається інверсійним. Окрім прямого і інверсійного способу введення терміна, автор може пояснити термін у дужках, попередньо описавши його своїми словами. Зазначений спосіб введення терміна в текст статті англійською мовою зберігається і в тексті перекладу. Загалом прийнято виділяти 3 групи термінів: загальнонаукові, міжнаукові, вузькоспеціальні. Переклад термінів, які стосуються міжнаукової і загальнонаукової лексики, як правило, не становить труднощів, незважаючи на те, що терміни здебільшого багатозначні; в перекладі частіше використовується їх перше значення,

наприклад: *a robot* – робот, *a slalomtrack* – слаломний трек, *an element* – елемент, *to function* – функціонувати, *to operate* – управляти. Але не завжди науковці розуміють, який із видів термінів потрібно використовувати у конкретному прикладі. Для цього треба розуміти їх цільове використання, особливості перекладу та доцільність використання. Проблема є не до кінця вивченою та розглянутою на практиці в процесі перекладу текстів науково-популярного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про переклад текстів наукового спрямування займало центральне місце у творчості Р. Коутса. В. Кельмаков досліджував роль помилки під час перекладу наукових текстів. У процесі написання статті було використано наукову роботу М. Кожина, присвячену специфіці художньої та наукової мови в аспекті функціональної стилістики.

Мета статті. Головною метою статті є пояснення та унеможливлення ситуації, коли помилка в перекладі може призвести до зміни сенсу терміна. Для цього необхідно класифікувати терміни та виявити причини, за яких відбувається помилка під час перекладу. Також важливо проаналізувати специфіку науково-популярних текстів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оскільки тексти науково-популярного стилю висвітлюють сферу технічного перекладу, в них використовуються однозначні терміни, характерні тільки для цієї області, що, безсумнівно, знаходить відображення і в тексті перекладу. Зокрема, такі терміни, як *software* – програмне забезпечення, *debugging* – усунення можливих несправностей/дефектів, характерні виключно для тематики виробництва комп'ютерів і програм як в англійській, так і в українській мові, відповідно, у тексті перекладу вони передаються еквівалентними заміниками. Для термінології наукового стилю загалом і науково-популярного підстилю зокрема характерні використання складених термінів, наприклад: *a non-trundlingrobot* – негусеничний робот, *a turtley aspect* – манера пересування черепахи, *a "pay-as-you-go" service* – послуги на основі «оплати в міру отримання». Варіант перекладу першого із зазначених прикладів був складений відповідно до словотворчої моделі цього терміна в тексті оригіналу шляхом її калькування.

Для спрощення розуміння другого з наведених термінів використовувався наближений переклад. Для передачі третього терміна українською мовою використовувався описовий прийом перекладу. На відміну від наукового стилю, де переважають іменники, науково-популярний підстиль має дієслівний характер, що уможливорює прийнятність сухості викладу [1, с. 36]. Так, поширені в текстах наукового опису поєднання типу дієслово + іменник (to make an attempt – зробити спробу; to draw a conclusion – дійти висновку) в текстах науково-популярного підстилю замінюються дієсловами відповідної семантики (to try – намагатися; to conclude – укласти). Велика увага у цьому випадку приділяється словотворенню його виробника. Лексика наукового стилю також характеризується використанням усіляких кліше й особливих лексичних одиниць, для перекладу яких використовуються аналогічні варіанти кліше в українській мові [2, с. 215], наприклад: on the one hand – з одного боку, as a rule – як правило, to come to a conclusion – дійти висновку, to be the first to ... – вперше зробити що-небудь, to this end – для досягнення, in total – в підсумку. Важливе місце в лексиці наукового стилю займають складноскорочені слова і аббревіатури [5, с. 52], наприклад: NREC – Carnegie Mellon University's. Лексика такого типу в тексті перекладу, як правило, передається за допомогою прийому калькування словотворчої моделі вихідної лексичної одиниці: її складники перекладаються еквівалентами для подальшого використання скорочення або аббревіатури, при першій згадці розшифрованого найменування у дужках пропонується скорочений варіант, який буде використовуватися.

Неабияка роль у науково-популярному тексті відводиться інтернаціоналізму. Інтернаціоналізми – це слова, які вживляють у низку мов і які мають деяку схожість на фонетичному, граматичному і семантичному рівнях [1, с. 76]. Володіючи однаковим предметно-логічним значенням і маючи практично ідентичну форму, в різних мовах ці лексеми часто набувають додаткових або відмінних конотацій. Інтернаціоналізми становлять певні труднощі в процесі перекладу, оскільки при згадуваннях у тексті оригіналу насамперед на думку спадають різні переклади даної одиниці в мові перекладу, внаслідок чого часто не береться до уваги сфера вживання поданої лексичної одиниці і її значення, що, безсумнівно, має вирішальне значення для здійснення еквівалентного перекладу.

У процесі перекладу таких слів зазвичай використовуються еквіваленти або прийом калькування, наприклад: grapheme – графен, а lithium-ionbattery – літєво-іонна акумуляторна батарея, а solid electrolyte – твердий електроліт, а solar panel – панель сонячної батареї, humanoid – гума-

ноїд, autonomous – автономний, hydraulic – гідравлічний. Варто зазначити, що інтернаціональну лексику треба відрізнити від так званих псевдоінтернаціональних «помилкових друзів перекладача», тобто лексичних одиниць переважно грецького або латинського походження, що мають подібне звучання і написання в певній парі мов, але принципово різне значення. У парі мов англійська – українська до таких лексем належать, наприклад: accurate – «точний», а не «акуратний»; intelligent – «освідчений», а не «інтелігентний»; technique – «метод»/«методика», а не «техніка» і т.д. Для мови науково-популярної прози характерним є також використання деяких елементів розмовної мови. Такі лексичні одиниці посилюють виразність тексту, надають йому образності й емоційно-експресивного забарвлення [4, с. 92].

Висновки. Як відомо, семантичні межі слова в розмовній мові окреслені менш чітко, ніж відповідні синоніми в області книжкової лексики. У цьому полягає одна з причин неможливості використання розмовної лексики в мові наукового викладу. Існує ще ціла низка особливостей розмовної мови, які змушують розглядати розмовні елементи в науковому тексті як явище, функціонально не виправдане специфікою наукового експозиції тексту через розкладання [2, с. 11]. Проте автори наукових статей систематично вдаються до використання розмовної лексики і синтаксису. Протиріччя між розмовною і книжковою мовами вирішується шляхом звуження сфери вживання елементів розмовної мови за допомогою введення їх у вузькі рамки традиційного використання в певній сфері жанрового різновиду наукової прози. Мотиви вживання розмовної лексики і синтаксису в науковій прозі не означають зникнення опозиції «книжкове/розмовне», це лише один із проявів асиміляції іноstileвих елементів у науковій прозі. З'ясування лексико-семантичних особливостей сприяє створенню простого і ясного, яскравого стилю популярного викладу наукових знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зражевська Т.А., Гуськова Т.Н. Труднощі перекладу суспільно-політичного тексту з англійської мови на українську : навч. посібник. Москва : Вища школа, 1996. 320 с.
2. Кожина М. Н. Про специфіку художньої та наукової мови в аспекті функціональної стилістики : навч. посібник. Перм : Видавництво Пермського університету, 1966. 211 с.
3. Проніна Р.Ф. Переклад англійської науково-технічної літератури : навч. посібник. Москва : Вища школа, 1998. 175 с.
4. Разінкіна Н.М. Функціональна стилістика англійської мови : навч. посібник. Москва : Вища школа, 1999. 182 с.

5. Трофимова З.С. Словник нових слів і значень в англійській мові. Москва : Павлин, 1993. 302 с.
6. Плунгян В.О. Чому мови такі різні? Москва : Російські словники, 1996. 303 с.
7. Сеше А. Програма і методи теоретичної лінгвістики. Психологія мови. Москва : УРСС, 2003. 262 с.
8. Крушевський Н.В. Нарис науки про мову: вибрані роботи з мовознавства. Москва : Спадок, 1998. С. 96–222.

REFERENCES

1. Zrazhevskaya T. A., Guskova T. N. (1996) Trudnoshchi perekladu suspilno-politychnoho tekstu z anhliiskoi movy na ukrainsku [Difficulties in translating social political text from English to Ukrainian]. Moscow: Vyshcha shkola.
2. Kozhina M. N. (1966) Pro spetsyfiku khudozhnoi ta naukovoï movy v aspekti funktsionalnoi stylistyky [On the specifics of artistic and scientific language in the aspect of functional style]. Perm: Vydavnytstvo Permskoho Universytetu.
3. Pronina R. F. (1998) Pereklad anhliiskoi nauko-vo-tekhnichnoi literatury [Translation of English scientific and technical literature]. Moscow: Vyshcha shkola.
4. Razinkina N. M. (1999) Funktsionalna stylistyka anhliiskoi movy [Functional stylistics of English language]. Moscow: Vyshcha shkola.
5. Trofimova Z. S. (1993) Slovyk novykh sliv i znachen v anhliiskii movi [Dictionary of new words and meanings in English]. Moscow: Pavlyn.
6. Plungyan V. A. (1996) Chomu movy taki rizni? [Why are languages so different?]. Moscow: Rosiiski slovnyky.
7. Seshe A. (2003) Prohrama i metody teoretychnoi linhvistyky. Psykholohiia movy [Program and methods of theoretical linguistics. Psychology of language]. Moscow: URSS.
8. Krushevsky N. V. (1998) Narys nauky pro movu [Essay on the science of language]. Moscow: Spadok, pp. 96–222.